

РЕЦЕНЗИЯ**от проф. дфн Нина Димитрова,****научна специалност *ИСТОРИЯ НА ФИЛОСОФИЯТА*, ИИОЗ – БАН****относно: конкурс за професор по професионално направление 2.4.*****ТЕОЛОГИЯ*, научна специалност *ХРИСТИЯНСКА ФИЛОСОФИЯ******(ДИСКУРСЪТ ЗА ЕНЕРГИИТЕ ПРЕЗ XIV ВЕК)*,****обявен от Софийския университет „Св. Климент Охридски“****в ДВ, бр. 14 от 19. 02. 2016**

Конкурсът е обявен за нуждите на Богословския факултет на Софийския университет съгласно Заповед № РД 38-195 от 05. 04. 2016 г. на Ректора на СУ и решение на Факултетния съвет на БФ, протокол № 7 от 24. 03. 2016 г.

Документите по конкурса са изготвени перфектно.

Участвам в състава на научното жури по конкурса съгласно горната заповед на Ректора на СУ.

Единственият кандидат в обявения от БФ на СУ конкурс за заемането на академичната длъжност *професор* е Иван Василев Христов. От 2011 г. той е ръководител на катедрата „Историческо и систематическо богословие“ във факултета. Приложената справка дава подробна информация за защитената от кандидата докторска степен в Петербургския държавен университет (с дисертация на тема „Традицията на гръцкия „Шестоднев“ и нейното значение за историята на философията“, 1991), за стажа му като научен сътрудник в Института по философия при БАН, както и като доцент по история на философията (антична философия и философия на Средновековието и Ренесанса), съответно в Югозападния, Великотърновския и Пловдивския университет. От 2008 г. той е доцент по *християнска философия* в Богословския факултет на Софийския университет.

Справката информира за 18 четени от Иван Христов лекционни курса, а също и за административния му опит като Директор на *Центъра за изучаване на патристичното и византийско духовно наследство* (2012), като завеждащ катедра „Етнология и философия“ в ПУ, заместник-декан на ФФ на ВТУ по научноизследователската дейност и като научен секретар на Института по философия

към БАН. Подробни са и данните за участието му във впечатляващо многобройни научни проекти – международни и национални, някои от които – ръководени от него; за обучаваните от него докторанти, както и за многостранната му експертна дейност – членството му в престижни международни и национални научни институции и редколегии. В представената професионалната биография са описани и разнообразните специализации, проведени от кандидата. Предложен е и списък, генериран от системата „Авторите“, който съдържа описание на научните публикации, доклади от научни форуми, редакторска и съставителска дейност, научно рецензентство и пр. Накрая, справката за забелязаните цитирания на неговите трудове, изготвена с изключителна библиографска прецизност, отбелязва 61 броя, при това много от тях – от чужди автори.

В графата „Награди и отличия“ лаконично е изтъкнато, че в юбилейния алманах за 125-годишнината на Софийския университет дейността по издаването на Аристотел и изучаването на философския език е посочена сред върховите научни постижения. Така тя ни припомня за известното преводаческо дело на Иван Христов, безспорен принос в българската духовност. И без което не би била възможна и настоящата книга, в която изследването стъпва върху систематична работа върху наследството на Аристотел.

В обявения конкурс за академичната длъжност *професор* Иван Христов участва с една монография и 21 по-малки публикации. Според стандартния ред на писане на рецензия първият неин обект е представената на вниманието ни книга. „Византийското богословие през XIV век (Дискурсът за Божествените енергии)“, издадена от „Изток – Запад“, 2016, е обширно изследване на т. нар. *паламитски спорове* – както на историческия и културен контекст, в който те са провеждани, така и на различната аргументация, привеждана от опонентите в тях. И с тази книга, и с многобройните си предишни публикации в областта „византийски изследвания“, Иван Христов се нарежда сред днешните видни наши медиевисти.

Предмет на обсъждане е отстояването на идентичността на византийското богословие в контекста на връзките му с латинския Запад. Монографията съдържа и ценни приложения – преводи на части от документи, чието съдържание е обсъждано в проведените изследвания. Плод на над двайсетгодишно обмисляне, тя е и отговор на амбивалентния християнски прием на учението на Григорий Палама; отговор на разнообразните по характера си критики, отправяни към паламизма като ядро на

православната духовност. Първо, по отношение на неговата *философичност*, оценявана както като излишна и несъразмерна спрямо православието като религия, така и като недостатъчна; обстоятелство, което особено ясно откроява различията в християнските позиции. Второ, като учение, стоящо в основата на социалната индиферентност на православната Църква, като тежееща към нехристиянския Изток мистика, като „дух на отрицание“ спрямо живота, ако използваме по аналогия израза на Петър Мутафчиев. В аргументираното опровержение на тези популярни обвинения към паламизма като към обскурантизъм и социална апатия се състои един от приносните моменти на изследването. Особено значимо е другото предложение на Иван Христов, лансирано още в самото начало на изследването – начинът, по който да бъде разглеждан паламизмът с оглед на неговата философичност, на философския или богословския му характер. Изяснявайки употребата на думата *философия* от св. Григорий Палама, Иван Христов лансира една евристична идея, според която паламизмът може да бъде определен като *християнска философия* – област, средишна за философията и богословието, но лежаща от страна на богословието. За разлика от *религиозната философия*, също междинна сфера, но прилежаща повече към философията. (Предложението на Иван Христов е друго в сравнение с това на Г. Каприев, разграничаващо *византийската философия*, съсредоточена около „енергетизма“, и *философията във Византия*).

И така, за разлика от *религиозната философия*, при която водещи са получаваните от интелекта истини, за *християнската философия* водещ е духовният опит. Убедено се присъединявам към твърдението на кандидата в този конкурс, че това негово предложение – определението на *християнската философия* и въвеждането му като интердисциплинарна, но прилежаща повече към богословието сфера, представлява един от основните научни приноси, с които той претендира за получаването на академичното звание.

Това основно методологическо положение, обосновано в началото на изследването, се оказва отлично работещо в разгръщането на същото изследване. Възнамерявам да го използвам и аз в заниманията си с *руската религиозна философия*, в която, като интердисциплинарна област, също може да се обособят сфери на *християнската философия*, даваща предимство на богословието, и на *религиозната философия*, като оставаща в пределите все пак на философията. Такова разграничение би ми било твърде полезно и необходимо при уточняването на характера на

разнообразните феномени, принадлежащи към една обща философска-богословска междина.

Първата част на книгата – „Византийското богословие в навечерието на спора“, детайлно ни запознава с историческата обстановка и хронологичните рамки на предшестващи същинския дебат тенденции във византийската духовност. Предмет на специален анализ е византийският хуманизъм от XIII век, апотеозът на философията у неговия представител Никифор Влемид, фундаращ аргументацията срещу исихазма в следващото столетие. Представени са основните биографични данни за всички участници в съдбоносния за православие то спор – св. Григорий Палама, Варлаам, Акиндин, Никифор Григора, Теодор Дексий, братята Димитриос и Прохор Кидонис.

Безспорно достойнство на труда е внимателното и обстойно проследяване – стъпка по стъпка, с описание на предшестващите факти на политическия фон – на разгръщането на спора, на написаните в хронологичен ред съчинения по негов повод, както и, разбира се, задълбочен коментар на приведената аргументация от опониращите страни. Така трудът представлява компендиум на ключовия за православната духовност дебат от XIV век.

Началото е положено от анализ на дискусията за метода в богословието – с обсъждането на кратките антилатински съчинения на Варлаам, лансиращи тезата за неприложимостта на доказващия силогизъм в богословието, последвано от коментар на отговора от страна на Палама в неговите аподиктични трактати, допускащи употребата на този метод въз основа на ключовото различаване между същност и енергии в Бога. Съобразявам се с предупреждението на Иван Христов за десетината страници в книгата (55 – 66), които да не бъдат взимани предвид при рецензирането, само ще отбележа, че те съдържат особено съществения историко-философски подстъп (чиято уместност е обоснована) към паламитските текстове, изясняващ връзките между неоплатонизма и християнството – връзки с особено значение с оглед на тематиката на разглежданата монография.

Приносните моменти в монографичния труд виждам още и във всестраниното осветляване на учението на св. Григорий Палама – по отношение на разбиранията за:

- връзката между същността и енергиите;
- нетварния характер на енергиите, посредник между човека и Божествената същност;
- обожението като единение, изпълване с Божествените енергии;
- паламизма като богословско обосноваване на исихазма.

Страниците, които коментират доколко уместно е да се говори за учението на св. Григорий Палама като *философия* и каква *философия* е то (с. 88 – 96) са особено успешни – доказват приложимостта на историко-философския анализ и довеждат до важния извод за начина на навлизане на философията в православие.

Ролята, мястото и значението на философията в схващанията на опонентите на Палама са също приведени и правят лесна съпоставката и ясно открояват разликата. Показано е как у Варлаам на почит е естественият разум, а философията е мислена като богоуподобяване. Иван Христов смята, че тези схващания на Варлаам – неговата *религиозна философия*, ако я окажем по авторското предложение за разграничение между *християнската* и *религиозната философия*, се дължат не толкова на томисткото отъждествяване на същност и съществуване, а са просто друга тенденция в самото православие. Следователно, задълбоченото и всестранно изясняване на паламизма е не самоцелно, но е призвано да обясни и защо тази именно тенденция в православие става съдбоносна за него, става емблемата на неговата духовност („стандарт на православие“) – задача, получила удовлетворителното си решение в книгата, показваща как православната идентичност е отстоявана в опозиция не само на латинската традиция, но и на вътрешни тежнения.

Също така ясно, логично и в детайли са изложени аргументите и на другите участници в големия спор, разгърнат на страниците на книгата. Внушителният списък от литературни източници – изворови и коментарни, е очакван. Накрая, но не на последно място по значение, ще отбележа още един факт, който прави от книгата на Иван Христов явление в българския интелектуален живот – изследванията му върху отражението на паламитските спорове в средновековна България. Същевременно те полемизират успешно и с досегашни становища и внасят едно ново виждане за отгласа на големия дебат на родна почва. Не можем да не отбележим и собствените издирвания на автора като специална негова заслуга. (Описанието на попадането му в библиотеката на Бачковския манастир и разчитането на антипаламитските фрагменти е интригуващо и доближаващо се и до друг литературен жанр.)

Това авторско проучване в библиотеката на Бачковския манастир следва да се редоположи до друго подобно – извършено в библиотека „Иван Вазов“ в Пловдив, на неизвестен гръцки ръкопис, заведен под № 265 и оказал се коментар (от Теофинос Коридалевс) на Аристотелови съчинения. Проучването е намерило реализация като публикация в списание *Rhizai*, 2005.

И така, освен монографията, за участие в обявения конкурс са предоставени и множество допълнителни текстове, също формиращи цялостния научен принос на кандидата. Част от тях в синтезиран вид влизат в монографичния труд, но друга част е с доста различна тематика. Това разнообразие, а и значителният им обем, ме мотивират да опитам да ги обособя няколко групи. Така например, според предназначението си част от публикациите са:

◀ *статии за енциклопедични издания* (за енциклопедията по средновековна философия): за братята Димитриос и Прохор Кидиос (поотделно), както и за византийската политическа философия (В: *Encyclopedia of Medieval Philosophy between 500 and 1500*, ed. H. Lagerhund, Springer 2011).

В тематично отношение може да се обособят като:

◀ *статии, посветени на връзката неоплатонизъм и християнство*
 ◀ *публикации върху наследството на Аристотел* – като един от видните наши преводачи на Аристотеловото наследство (обстоятелство, конститутивно за формирането на цялостния научен принос), Иван Христов е предложил за обсъждане няколко коментарни, високоерудирани текста.

От друг, твърде важен ракурс, значителна част от публикациите се прегрупира в няколко посветени на темата за *философския език* студии (в две от които Иван Христов е съавтор). Една от тях се отнася до проблема за превода на Аристотел, съпоставяща латинската и старобългарската версии.

Други са посветени на преводите от гръцки на славянски на Ареопагитския корпус от атонския монах Исай Серски, така и на понятийната структура и лингвистичната характеристика на категориално-логическите термини в *Симеоновия сборник*. Гръко-славянски езикови паралели са прокарани по отношение на *Извор на знанието* на Йоан Дамаскин.

Безспорна е научната приложимост и полезност на съставения от Иван Христов on-line средновековен гръцко-български речник, съдържащ *7933 единици*, както и на изградената от него богата база данни по повод на превода на Ареопагитския корпус от Исай Серски. Изказвам дълбокото си възхищение и респект пред извършените проучвания и научните достижения на Иван Христов и в тази област.

Отдавна съм убедена, че на Иван Христов академичната длъжност *професор* напълно му приляга и съм доволна, че имам възможността да дам подкрепата си това да се случи. Затова убедено призовавам членовете на уважаемото научно жури да гласуват с „да“ за избирането му за професор, а членовете на факултетния съвет на БФ – да осъществят този избор.

24. 05. 2016

Подпис: